

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 355.402

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.06>

Баліцький Вячеслав Віцентович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор СК-7 Інституту СЗР України
ORCID 0000-0001-6079-3759
Balicki@ukr.net

ТЕРОРИСТИЧНІ ЗАГРОЗИ ЗАКОРДОННИМ ДИПЛОМАТИЧНИМ УСТАНОВАМ УКРАЇНИ**Анотація**

Стаття присвячена розгляду проблем забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ (ЗДУ) України в умовах виникнення терористичних загроз у країні акредитації. Зокрема, автором проаналізовані вирішення завдань забезпечення безпеки ЗДУ під час терористичних акцій в їх оточенні, при блокуванні представництв терористами та захопленні приміщень установ і їх співробітників як заручників.

Метою статті став пошук ефективних шляхів забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ України та їх персоналу під час терористичних акцій в країнах акредитації.

Наукова новизна статті полягає у дослідженні можливостей розробки сучасної системи організації в ЗДУ, адекватної протидії наявним викликам і загрозам терористичного характеру, а також відповідної актуалізації відповідних правових норм та інструкцій. У статті відпрацьовані конкретні рекомендації щодо дій в екстремальних ситуаціях під час терористичних акцій в оточенні ЗДУ, зокрема, при блокуванні представництв терористами чи захопленні їх приміщень злочинцями, а також утримуванні дипломатичних співробітників як заручників.

Висновки. Негативні тенденції сучасного світового розвитку такі як: прояви міжнародного тероризму, організованої злочинності, контрабанда наркотиків і зброї, нелегальна міграція і торгівля людьми; зростання екологічних і природних катастроф, загроз епідемій та пандемій; збереження ескалації заморожених конфліктів і поява нових джерел напруженості, виникнення кризових ситуацій, зокрема, активізація щодо України внаслідок подій на сході терористичної та розвідувально-підривної діяльності спецслужб РФ, покладають на СЗР України та інші спеціальні державні органи завдання належним чином забезпечувати національну безпеку держави, її закордонних дипломатичних установ, їх співробітників і членів сімей, а також відряджених за кордон українських громадян, обізнаних з відомостями, що становлять державну таємницю. Напрацьована світова практика та удосконалення нормативного регулювання у сфері зазначених питань сприятимуть вирішенню завдань забезпечення безпеки ЗДУ під час терористичних акцій в їх оточенні, при блокуванні представництв терористами та захопленні приміщень установ і їх співробітників як заручників.

Ключові слова: оперативна обстановка в країні перебування, терористичні загрози, стан екстремальної ситуації, безпека ЗДУ, безпека персоналу ЗДУ.

Balitskyj Vyacheslav V.,
candidate of Juridical Sciences,
docent, professor at the Department № 7,
Foreign Intelligence
Service of Ukraine Institute
ORCID 0000-0001-6079-3759
Balicki@ukr.net

TERRORIST THREATS TO DIPLOMATIC MISSIONS OF UKRAINE ABROAD

Abstract

The article reflects the problems of ensuring security of diplomatic missions of Ukraine (DMU) abroad under the conditions of existing terrorist threats in a country of accreditation. In particular, it analyses the challenges of ensuring their safety in the cases of terrorist acts against DMU and blocking the offices of DMU by terrorist elements, seizure of premises of the institutions or taking their employees as hostages.

The purpose of the article is to find effective ways of providing safety and security for diplomatic missions of Ukraine abroad, their employees and families under the circumstances of terrorist actions in the countries of accreditation.

The scientific novelty of the research is the creation of modernized system of safety and security of DMU abroad. The aforementioned DMU's safety and security system is based on the subsequent actualized legal norms and instructions and is supposed to be an adequately effective instrument of countering against contemporary vulnerabilities and terrorist threats to DMU abroad.

In the article developed specific recommendations for actions in dangerous situations in the case of terrorist attacks in the area of DMU's location, especially, when the terrorist act is followed by blocking the mission, taking the staff members for hostages.

Conclusions. The new negative international security trends are now demanding from the Foreign Intelligence Service of Ukraine (FISU) and other specific government bodies appropriate actions to ensure the safety of foreign diplomatic missions, their staff and family members and informed in state secrets citizens of Ukraine who are on their official missions abroad. Particular threats, underlined by the author are: spreading of international terrorism, organized crime, smuggling of drugs and weapons, illegal migration and trafficking in human; the rise of ecological and natural disasters; threats of epidemics and pandemics; escalation of frozen conflicts; growth of new sources of tension and crisis situations. Particular attention is paid by the author to terrorist and intelligence-subversive activities of special services of the Russian Federation in the East of Ukraine, which is triggering the new crisis area, referring to the security of DMU abroad. The developed world practice and improvement of normative regulation in the field of these issues will contribute to the solution of the tasks of ensuring DMU security during terrorist actions in their surroundings, with the blocking of representative offices by terrorists and the seizure of premises of institutions and their employees as hostages.

Key words: operational situation in the host country, terrorist threats, extreme situations, security of the diplomatic missions abroad, security of diplomatic missions' staff.

Постановка проблеми. Негативні тенденції сучасного світового розвитку, такі як: прояви міжнародного тероризму, організованої злочинності, контрабанди наркотиків і зброї, нелегальної міграції і торгівлі людьми; зростання екологічних і природних катастроф, загроз епідемій та пандемії; збереження ескалації заморожених конфліктів і поява нових джерел напруженості, виникнення кризових ситуацій, зокрема, активізація внаслідок подій на сході України терористичної та розвідувально-підривної діяльності спецслужб РФ, покладають на СЗР України та інші спеціальні державні органи завдання належним чином забезпечувати безпеку закордонних дипломатичних установ України, їх співробітників і членів сімей, а також відраджених за кордон українських громадян,

обізнаних з відомостями, що становлять державну таємницю.

Саме комплексний характер вирішення проблем забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ (далі – ЗДУ), зокрема, під час терористичних акцій у країні акредитації, диктує необхідність їх глибокого наукового опрацювання. Результати такого роду роботи можуть стати підґрунтям для подальшого вдосконалення державних нормативно-правових актів, відомчих розпорядчих документів та інструкцій, а також практичних рекомендацій, якими безпосередньо керуватимуться співробітники та керівництво ЗДУ під час виконання своїх посадових обов'язків за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню зазначеної проблемати-

ки останнім часом приділено належну увагу іноземними й українськими науковцями, зокрема, Крутовим В. В., Скулишем Є. Д., Владленовою І. В., Канцер В. С. та ін. Теоретичною базою для цього наукового аналітичного дослідження стали законодавчі та відомчі нормативно-правові акти, наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що стосуються питань забезпечення безпеки відряджених за кордон українських громадян від терористичних загроз у країні перебування, і першочергово – забезпечення безпеки ЗДУ та їх співробітників, а також конкретні положення підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, це «Положення про безпеку закордонних дипломатичних установ України», затверджене Указом Президента України від 31.07.2006 р.; Постанова КМУ від 24.03.2004 р. «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями»; «Інструкція про прядок реагування системи органів дипломатичної служби на загрозу вчинення терористичного акту»; «Праксеологія у сфері комплексного забезпечення безпеки дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ України за кордоном»; «Рекомендації щодо поведінки на випадок захоплення злочинцями» тощо.

Мета і завдання статті. Пошук ефективних шляхів організації забезпечення безпеки ЗДУ України та їх персоналу від терористичних загроз у країнах акредитації та покращення чинного нормативно-правового регулювання.

Досягненню поставленої мети сприяло виконання конкретних завдань:

- проаналізувати існуючі підходи до визначення терористичних загроз ЗДУ у країнах акредитації згідно законодавства України;
- визначити роль керівництва ЗДУ й ОБ у забезпеченні безпеки персоналу під час терористичних акцій у країнах акредитації;
- узагальнити конкретні практичні висновки і рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Кожна терористична загроза, що виникає в іноземній країні акредитації ЗДУ України, разом з іншими негативними проявами, характеризується зростанням рівня радикального налаштування терористичних елементів, їх груп чи організацій. Закономірне наростання су-

перечностей у суспільстві під час загострення внутрішньополітичної ситуації в країні перебування ЗДУ породжує підстави та формує передумови для активізації діяльності екстремістські налаштованих осіб та їх угруповань, які можуть, зокрема, вдаватися і до терористичних акцій як методу досягнення політичних чи інших амбітних цілей.

Чинний закон України «Про боротьбу з тероризмом» дає наступні визначення основних понять терористичної діяльності [1]:

під *терористичною діяльністю* розуміється суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей;

терористична група – група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів;

терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один із її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації;

міжнародний тероризм – здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не повинних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування особливо важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження;

заручник – фізична особа, яка захоплена і (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства, установи чи

організації або окремих осіб здійснити якусь дію чи утриматися від її здійснення як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується.

Загострення оперативної обстановки в країні перебування ЗДУ внаслідок політичних, соціальних, національних, етнічних, релігійних або інших причин виникнення напруженості часто призводить до вчинення масових безладів, погромів, активізації терористичних проявів, здійснення нападів на державні та інші офіційні установи, зокрема, й іноземні дипломатичні представництва, аж до їх можливого захоплення. Водночас, при цьому підвищується ймовірність нецивілізованих демаршів з боку місцевого населення, спрямованих безпосередньо проти конкретних іноземних дипломатичних установ та їх персоналу, зокрема, й України [4].

Тому, серед об'єктів, щодо яких можуть бути спрямування з боку терористичних та інших екстремістських організацій у країні акредитації, можуть перебувати і дипломатичні установи України, їх персонал та члени сімей, а також відряджені за кордон українські громадяни, що володіють державною таємницею.

Головними завданнями, які першочергово слід вирішувати керівництву ЗДУ з метою забезпечення їхньої безпеки в екстремальних умовах, є [3]:

- запобігання можливих жертв серед співробітників дипломатичного представництва, членів їхніх сімей та інших відряджених до країни перебування громадян України, нанесенню шкоди їхньому життю чи здоров'ю;

- недопущення захоплення злочинцями таємних документів, техніки та конфіденційних службових матеріалів, забезпечення їх надійного укриття або знищення;

- збереження будівель і приміщень дипломатичних представництв, їх майна та іншої державної власності України в країні перебування.

З метою належного виконання вказаних завдань від офіцера безпеки (ОБ) та всього особового складу ЗДУ вимагається психологічна витримка і, що дуже важливо, чіткі, рішучі і разом з тим обачливі дії. Очевидно, що це є можливим лише за умови вмілого управління персоналом і належної практичної підготовки особового складу ЗДУ, за що безпосе-

редньо відповідають керівник дипломатичної установи й ОБ.

Під час виникнення реальної загрози терористичного нападу на ЗДУ першочерговими завданнями її керівництва є інформування відповідних державних органів України. Зокрема, Посол або особа, яка його заміщає та ОБ повідомляють у Міністерство закордонних справ і СЗР України про ситуацію, яка виникла в країні перебування та навколо дипломатичного представництва і просять відповідних розпоряджень та рекомендацій [4].

Не менш важливим є своєчасне інформування про терористичну загрозу, що виникає в оточенні ЗДУ, органів місцевої влади. Посол або особа, яка його заміщує, інформує Міністерство закордонних справ країни перебування, офіцер безпеки – керівництво зовнішньої охорони, а черговий дипломат – місцеві правоохоронні органи про виникнення екстремальної ситуації навколо дипломатичного представництва, вірогідність реального нападу на нього терористів, і вирішують питання про посилення охорони ЗДУ, вжиття інших заходів протидії терористичній загрозі представництву і його персоналу.

Одним із першочергових оперативно-організаційних кроків у ЗДУ повинен стати перехід дипломатичної установи, її співробітників та членів сімей на особливий режим роботи та перебування в країні акредитації. Такий перехід здійснюється за відповідним розпорядженням Посла або особи, яка його заміщує, та з відома офіцера безпеки.

Особливий режим роботи в ЗДУ передбачає [2]:

- заборону всім співробітникам виходити в місто чи за територію дипломатичної установи. Рішення про екстрений збір тимчасово відсутніх у ЗДУ співробітників приймається Послом в залежності від гостроти ситуації, що складається;

- термінове залишення приміщень і території дипломатичної установи всіма іноземцями, які там перебувають;

- закриття черговими комендантами всіх входів-виходів та в'їзних воріт на територію представництва, основних та запасних входних дверей до будівлі з одночасним переміщенням механіком-водієм та завідуючим господарства автотранспорту ЗДУ в гараж і запирання останнього;

– попередження з використанням телефонного зв'язку наявними співробітниками ЗДУ своїх родин, а черговим дипломатом і черговим комендантом родин відсутніх працівників про заборону виходити з помешкань та необхідність вжиття додаткових заходів безпеки;

– відповідні застереження передаються черговим дипломатом і комендантами персоналу інших українських представництв, які функціонують у країні перебування.

Всі наявні співробітники дипломатичної установи зачиняють вікна, квартирки та опускають жалюзі. Близько підходити до віконних пройм та дивитися через них на вулицю під час блокування ЗДУ строго забороняється.

На випадок можливих спроб підпалу терористами дипломатичного представництва та намагань закинути у вікна чи на територію установи будь-які запалювальні суміші, підривні пакети тощо, завідувач господарством, попередньо перекривши газопостачання до будинку, разом з протипожежною командою з числа співробітників ЗДУ приводить у стан повної протипожежної готовності всі наявні й додаткові можливості протипожежної безпеки та засоби пожежогасіння (наприклад, наповнення порожніх ємностей водою і т.п.).

Інші, не задіяні співробітники дипломатичного представництва, від'їждують від електромереж усі електроприлади, комп'ютери та телерадіоапаратуру і переміщують їх у кабінети, що розташовані з тильної сторони будинку.

Для недопущення несанкціонованого стороннього доступу до таємних документів і матеріалів, завідувач референтури забезпечує вивезення або знищення на місці секретної документації та спецтехніки. Безпосереднє їхнє знищення здійснюється попередньо створеною відповідно до мобілізаційного плану на особливий період мобільною групою лише за вказівкою керівника дипломатичної установи та з відома офіцера безпеки. У виключних випадках, виходячи з реальної загрози захоплення ЗДУ, завідувач референтури може прийняти таке рішення самостійно.

З цією ж метою, за розпорядженням керівника ЗДУ або офіцера безпеки співробітники дипломатичного персоналу установи

відбирають службову документацію, яка містить конфіденційні відомості та є у них на виконанні, і передають її завідувачу канцелярії (референтури) для знищення. Документація, що залишилася, та інші легkozаймисті речі переносяться у кабінети, що розміщуються з тильної сторони будинку.

Очевидно, що швидкість та першочерговість реалізації безпекових заходів згідно мобілізаційного плану на особливий період щодо можливого нападу терористів забезпечується у відповідності до реалій конкретної обстановки, яка складається в країні перебування.

Водночас керівництво ЗДУ спільно з ОБ розглядають можливість та доцільність проведення, залежно від характеру терористичної загрози, переговорів з особами, які беруть у ній найактивнішу участь, з метою поступового зниження рівня граничної напруженості та можливого відвернення нападу [3].

Якщо внаслідок подальшого наростання напруженості напад на дипломатичну установу стає невідворотним, співробітники ЗДУ діють згідно з розподілом обов'язків за мобілізаційним планом функціонування установи в особливий період та адекватно до обстановки, що складається. З цією ж метою, з числа співробітників ЗДУ й дорослих членів сімей дипломатів формуються сплановані заздалегідь спеціалізовані мобільні групи, зокрема, для «блокування спроб можливо-го прориву до дипломатичного представництва», «прикриття місць знищення таємної документації», «здійснення протипожежних заходів захисту приміщень» тощо.

На випадок неочікуваного нападу терористів на дипломатичне представництво, чергові коменданти зобов'язані здійснити, використовуючи всі наявні фізичні можливості та захисні засоби, адекватний опір нападникам, стримуючи їх спроби прорватися до приміщень ЗДУ на розрахунковий час (необхідний для знищення таємних документів і зразків). Саме тому дуже важливо, щоб вхідні двері були постійно замкнені, а будь-хто із співробітників, що опинився поруч, зобов'язаний надати черговим комендантам необхідну фізичну допомогу. Терміново інформуючи Посла або особу, яка його заміщає, про напад терористів, офіцер безпеки перевіряє замкненість запасних дверей до будинку, які

виходять у двір установи, та злагодженість мобілізаційних дій усіх співробітників ЗДУ.

Керівник дипломатичної установи та офіцер безпеки, забезпечуючи додаткову допомогу черговим комендантам по здійсненню ними фізичної охорони представництва, одночасно з'ясовують характер нападу та кількість злочинців, засоби нападу, які ними використовуються, та терміново повідомляють про напад терористів до місцевих правоохоронних органів, вимагаючи негайної допомоги в його локалізації, припиненні та забезпеченні необхідного зовнішнього захисту ЗДУ. Одночасно інформується про терористичний напад на ЗДУ Міністерство закордонних справ країни перебування.

З урахуванням кількості нападників, характеру їхніх дій, оцінок реальної спроможності стримувати прорив до дипломатичного представництва, керівництвом ЗДУ й ОБ максимально вживаються всі передбачені мобілізаційним планом заходи, головними й першочерговими з яких є запобігання можливому захопленню людей і таємних матеріалів.

Вірогідним варіантом подальшого розвитку подій може стати захоплення терористами приміщень дипломатичної установи й утримання її персоналу як заручників. Вважатимемо, що ще до стадії захоплення персоналу ЗДУ вдалося знищити всі таємні і конфіденційні матеріали (якщо ні, то відповідальні за це особи за допомогою інших співробітників вживають вичерпних заходів остаточного їх знищення), а владні органи країни перебування вже проінформовані про факт захоплення дипломатичної установи і вживають негайних заходів щодо її звільнення [6].

Подальші головні зусилля й поведінка керівного складу ЗДУ та кожного члена колективу, що потрапив до рук злочинців як заручник, повинні бути спрямовані на збереження їхнього життя та здоров'я. Виходячи з цієї мети та маючи на увазі вірогідність можливих крайнощів, до яких здатні вдаватися злочинці, всім заручникам слід керуватися у своїй поведінці основними настановами, які викладені в «Рекомендаціях щодо поведінки на випадок захоплення злочинцями».

Слід також зазначити, що викрадення та захоплення людей як заручників з будь-якою метою останнім часом є одним із розповсюджених терористичних злочинів. Проте, ста-

ти заручником можливо і випадково, навіть при захопленні людей екстремістами чи пограбуваннях банків, магазинів грабіжниками тощо [6].

Заручник, як утримувана особа, завжди перебуває під повною владою злочинців. Але це не означає, що він повністю позбавлений будь-якої можливості боротися за благополучне розв'язання екстремальної ситуації, в якій опинився. Навпаки, багато чого залежатиме саме від його поведінки, для правильного вибору якої йому необхідні і належний рівень попередньої підготовки, і виваженість та зібраність.

Класична схема викрадення чи захоплення конкретної особи або групи в заручники має наступний вигляд: збір інформації щодо визначеного об'єкта (об'єктів) захоплення, планування, підготовка, саме захоплення, укриття заручника чи заручників, спілкування і допити, ведення переговорів, отримання викупу або досягнення злочинцями іншої поставленої мети, звільнення або страта жертви [5].

Захоплення є центральною частиною злочинної акції терористів. Навіть поверховий аналіз таких ситуацій показує, що **90 %** усіх викрадень і захоплень відбуваються у той момент, коли жертва перебуває на шляху слідування на роботу чи додому, здебільшого неподалік від місця проживання або служби. Тобто для захоплення заручника обирається, як правило, таке місце, де неможлива зміна його маршруту пересування, навіть у разі можливого відхилення від часу прибуття чи відбуття об'єкта.

У момент захоплення злочинці переважно діють безцеремонно, навіть жорстоко. Нерідко жертву позбавляють притомності ударом по голові, або застосовують сильнодіючі психотропні препарати. Робиться це з метою, щоб об'єкт не чинив опору, не спробував втекти, не привертав увагу сторонніх осіб та не міг зрозуміти, куди його везуть і для чого приховують.

Реальною і здебільшого єдиною можливістю вирватися із рук злочинців на початковій стадії захоплення є саме момент нападу. Несподівані для злочинців та рішучі дії жертви здатні призвести до її порятунку. Але якщо вирватися їй однозначно неможливо, то краще не вдаватися до крайнощів, а діяти згідно з обстановкою, що складається.

У момент захоплення злочинцями доцільно контролювати їхні дії і фіксувати все навколо, що може сприяти звільненню. Необхідно намагатися запам'ятати всі деталі транспортування з місця захоплення: час та швидкість руху, підйоми та спуски, круті повороти, зупинки на світлофорах, залізничних переїздах, характерні звуки тощо. При найменшій можливості такі відомості слід повідомити тим, хто веде переговори зі злочинцями про звільнення (якимось чином натякнути чи передати записку).

Зрозуміло, що такої можливості загалом може і не бути. Але за будь-яких обставин слід пам'ятати, що навіть незначна інформація про місце перебування заручників може сприяти їх звільненню, стати корисною для того, щоб викрити і присікти дії злочинців. Треба запам'ятовувати все побачене та почуте за час перебування в ув'язненні – розташування приміщень, вікон та дверей, навколишню обстановку тощо, особливо зовнішній вигляд та манери поведінки самих злочинців. Треба також спостерігати за їхніми стосунками між собою, уважно слухати їхні розмови, запам'ятовувати розподіл ролей. Важливо скласти для себе чіткий психологічний портрет кожного з терористів. Однак робити такі речі слід дуже обережно, адже у разі їх виявлення злочинцями може неминуче наступити сувора розправа.

Особа стає жертвою в момент захоплення, і хоч це відбувається за різних умов, жертва завжди перебуває у стані сильного психологічного потрясіння або шоку. Це зумовлено раптовим різким переходом від фази спокою до фази стресу. Люди реагують на такий перехід неоднаково: одних страх буквально паралізує, інші пробують чинити опір. Тому життєво важливо заручникам якнайшвидше приборкати свої емоції, щоб поводитися раціональніше, відповідно збільшуючи свої шанси на порятунок [7].

Злочинці ж завжди поведуться з ув'язненими так, щоб максимально використати їх у власних інтересах. Усяким чином намагаються демонструвати свою зверхність та владу, навіть якщо жертва не чинить опору. Вони прагнуть придушити її волю і залякати. Тому кожен заручник повинен визначити свою позицію у взаєминах зі злочинцями. Як свідчить практика, безвільна поведінка, благання про пощаду, надмірна поступливість ре-

альної користі не приносять. Злочинці у кожному разі діють відповідно до своїх планів та з урахуванням обставин, що складаються.

Тому зовнішня готовність до контактів зі злочинцями та обговорення питань, які їх цікавлять, повинна поєднуватися з головним правилом: діяти на користь собі, а не злочинцям. Адже надання злочинцям будь-якої інформації використовуватиметься ними врешті-решт на шкоду самим заручникам, їх близьким, родичам, колегам по роботі, співробітникам правоохоронних органів тощо. Тому дуже важливо зважено ставитися до запитань злочинців, зокрема, про можливу реакцію оточення, колег по роботі, близьких родичів на раптове їх зникнення чи можливу суму викупу або задоволення інших вимог [5].

Адже суть поведінки заручників полягає саме у тому, щоб своїми частковими відповідями на запитання злочинців допомогти людям, які прагнуть їх знайти та звільнити, а не нашкодити останнім, поставивши їх у більш скрутніше становище. Зокрема, аргументоване переконання злочинців у нереальності тих чи інших їхніх вимог може сприяти позитивному вирішенню конкретного інциденту. Проте, неможна діяти за принципом «усе або нічого». Реакція злочинців на очевидні факти нездійсненності їхніх задумів, у поєднанні зі збудженим психічним станом, в якому вони перебувають, може стати роковою для заручників. До того ж терористи часто перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Заручникам варто пробувати пом'якшити ворожість екстремістів до себе, шукаючи можливості для встановлення індивідуальних контактів з окремими із них. Це потрібно хоча б для того, щоб пом'якшити фізичні страждання та поліпшити умови утримання. Але зовнішня готовність до спільної розмови зі злочинцями, участь в обговоренні проблем, які їх хвилюють, не повинні суперечити зазначеному вище головному принципу – допомагати собі, а не злочинцям. І тут заручникам може стати в нагоді ще одна стародавня народна мудрість: розділяй і володарюй! Можливо, стане ефективною спроба внести розлад у злочинну групу або схилити кого-небудь із них на свою сторону, шляхом обіцяння всього того, що реально можна зробити.

Практично завжди викрадених людей допитують. Допити можуть носити характер майже товариської бесіди, а можуть супроводжуватися фізичними катуваннями і тортурами.

Досвідчені злочинці спочатку пробують демонструвати дружнє ставлення, яке справляє на збентежених заручників позитивне враження, адже вони жадають психологічної підтримки хоча б на рівні емоцій. Крім того, терористи завжди вдаються до різних хитрощів. Так, терорист, який веде допит, погрожує, що у разі упертості жертви він буде змушений передати справу до рук свого помічника, людини більш жорсткої та тупої. Тому, мов, краще не вpirатися марно, а піти на взаєморозуміння та співпрацю. Цей відомий у практиці допитів заручників трюк і на сьогодні ще достатньо дієвий [5].

Щоб зламати заручника психологічно, терористи використовують низку заходів фізичного тиску:

- обмежують рух, зір, слух, (тримають зв'язаними чи в наручниках, на ланцюгу або із зав'язаними очима, затикають вуха тощо);

- морять голодом і спрагою, позбавляють цигарок;

- створюють невиносні умови утримання (тіснота, бруд, вологість, задушливість, сморід, холод тощо).

Для слабких людських особистостей усього зазначеного більш ніж достатньо, щоб виконати будь-які вимоги терористів. Адже у запасі в злочинців є ще й такий дієвий спосіб фізичного тиску, як тортури. За всю давню історію людство придумало величезну кількість тортур, багато з яких актуальні і до цього часу. Вони поділяються на дві основні групи: ті, які спричиняють сильний фізичний біль, і ті, які викликають непереборний людський страх. І як би це дивно не виглядало, фізичне катування перенести буває значно легше, ніж витримати психологічне залякування. Справа в тому, що існує так званий «пори́г больової вразливості». Якщо фізичний біль пересилити, то у подальшому організм вже гостро його не сприймає. Що ж стосується впливу на людину психологічного тиску, шантажу та залякувань, то чинити їм належний опір завжди набагато важче.

Окремо слід розглядати питання вимоги терористами фінансового викупу. Злочинці добре усвідомлюють, що найбільшу небез-

пеку для них становить момент отримання грошей. Тому вони розробляють складні й багатоступінчаті схеми їх можливого отримання. Метою таких заходів є виключення вірогідності нападу із засідки, фіксації факту передачі грошей, встановлення конкретної особи злочинця. При цьому терористи самі призначають час та місце зустрічі, прибуття кур'єра із грошима, визначають маршрут, ведуть приховане стеження за його пересуванням та місцем передачі викупу [5].

Оскільки ініціатива завжди перебуває в руках злочинців, то вони намагаються створити такі умови, які б не дали змоги співробітникам правоохоронних органів наблизитись до них на відстань, з якої можна було б ідентифікувати їх особи або навіть захопити. З цих же причин злочинці підбирають кур'єрів із числа осіб з найближчого оточення заручників, які є їм добре відомі ще з етапу підготовки спланованої терористичної акції.

Отримання викупу або досягнення іншої терористичної мети не обов'язково тягне за собою звільнення заручників, скоріше навпаки – їх ліквідацію. Адже кожного із заручників у перспективі можливо використати як важливого свідка [6].

У випадках, коли злочинці самі відпускають на волю заручника, вони як правило, відвозять його в яке-небудь безлюдне місце і там залишають. Другий варіант – його залишають у замкнутому приміщенні, вихід з якого вимагає суттєвої затрати сил та часу. Третій варіант – заручника висаджують з машини на багатолюдній вулиці, подалі від постів та офісів поліції і тікають.

Особливо важливо для заручників правильно поводити себе у разі їх звільнення співробітниками правоохоронних органів. Під час таких операцій заручникам необхідно спробувати переконати терористів, що для них найдоцільніше здатися, бо тоді вони можуть розраховувати на більш м'який вирок. Якщо ж зазначений варіант не спрацює, слід намагатися переконати злочинців у тому, що їх подальша доля цілком залежить від долі самих заручників. Адже у разі їх ліквідації, всілякі переговори з терористами втрачуть сенс. Тоді залишиться тільки єдиний вихід – штурм їхніх позицій силами спецназу чи правоохоронних органів із застосуванням зброї [7].

Під час проведення штурму бійцями спецпідрозділів правоохоронних і спеціаль-

них органів заручникам обов'язково слід прикриватися від куль. Краще всього лягти на підлогу подалі від вікон і дверей, обличчям додолу та не на прямій лінії ведення вогню з віконних і дверних проїм. У момент штурму заручникам не варто брати до рук озброєння злочинців. Інакше штурмовики можуть переплутати їх зі злочинцями.

Нерідко терористи під час штурму намагаються сховатися серед заручників. Таким їхнім діям, по мірі можливості, слід перешкоджати.

У випадках, коли місце утримання заручників та перебування злочинців встановлено, спецслужби, як правило, завжди намагаються використати наявні у них технічні засоби для прослуховування розмов, які ведуться в приміщеннях утримання. Про це слід пам'ятати, і в розмовах зі злочинцями повідомляти інформацію, яка у разі її перехоплення буде корисною при підготовці штурму. Особливо важливо повідомляти відомості про видимі прикмети, які одразу дають можливість відрізнити злочинців від заручників, про їх озброєння, кількісний склад, місце перебування у приміщенні, моральний стан й амбітні терористичні наміри.

Висновки. Збереження заручниками психологічної стійкості при тривалому перебуванні в ув'язненні – одна із найважливіших умов їх врятування. Водночас, корисним є використання ними будь-яких прийомів і методів, які відволікають від неприємних почуттів та переживань і дозволяють зберігати ясність думок і адекватність оцінок.

Слід завжди бути ввічливими у своїх розмовах з терористами, не ображати їх, не говорити з ними про те, чого вони не бажають чути, не вступати у суперечки та не критикувати. Свою лінію на можливе звільнення доцільно проводити не запереченнями, а через досягнення погодження.

Досить важливо заручникам зважено ставитися до запитань терористів, особливо, про можливу реакцію оточення, колег по роботі, своїх близьких і родичів на факт зникнення, про суму викупу або про можливість задоволення інших вимог злочинців.

Напрацьована світова практика та удосконалення нормативного регулювання у сфері зазначених питань сприятимуть вирішенню завдань забезпечення безпеки ЗДУ під час терористичних акцій в їх оточенні,

при блокуванні представництв терористами та захопленні приміщень установ і їх співробітників як заручників.

Результати дослідження можуть стати підґрунтям для подальшого наукового обґрунтування необхідності вдосконалення державних нормативно-правових актів, відомчих розпорядчих документів та інструкцій, а також практичних рекомендацій, якими безпосередньо керуються співробітники та керівництво ЗДУ під час виконання своїх повноважень за кордоном.

Список використаних джерел:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

2. Про порядок реагування системи органів дипломатичної служби на загрозу вчинення терористичного акту: Інструкція, затверджена наказом МЗС України № 114-дск від 04.06.2010 р., погоджена з Антитерористичним центром СБ України.

3. Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації: збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. М. Г. Гуцало. К.: НІСД, 2011. 120с.

4. Владленова І. В., Кальницький Е. А. Нотероризм: нові можливості та соціальні загрози. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 9. С. 64–79.

5. Канцір В. С. Тероризм як метод політичної боротьби. *Збірник наукових праць Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 45. С. 430–435.

6. Ключові тези саміту G7 в Італії: *Тероризм та пропаганда в мережі*, 25–26.05.2017 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/9/7082884/> (Дата звернення: 19.01.2019).

7. Wallerstein I. *Typology of Crises in the World-System*. URL: <http://www.jstor.org/stable/40241112> (Дата звернення: 19.01.2019).

References:

1. *Pro borotibu z teroryzmozom*. (2003). *Zakon Ukrainy* № 638-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 25, 180 [in Ukrainian].

2. *Pro poriadok reaguvannia systemy organiv diplomatichnoi sluzhby na zagrozu vchynennia*

terorystychnogo aktu. (2010). Instruksiiia, zatverdzhena nakazom MZS Ukrainy № 114-dsk [in Ukrainian].

3. Hutsalo, M. H. (Red.). (2011). *Derzhavna polityka protydii teroryzmu: priority ta shliakhy realizacii. Materialy kruhloho stolu*. Kyiv: Vydavnytstvo NISD [in Ukrainian].

4. Vladlenova, I. V., Kalnytskyi, E. A. (2011). Nanoteroryzm: novi mozhlyvosti ta socialni zahrozy. *Visnyk Nacionalnoi jurydychnoi akademii Ukrainy imeni Jaroslava Mudroho*, 9, 64–79 [in Ukrainian].

5. Kancir, V. S. (2015). Teroryzm jak metod politychnoi borotiby. *Zbirnyk naukovykh prac Nacionalnoho universytetu «Lvivska politechnika»*, 45, 430–435 [in Ukrainian].

6. Samit G7 v Italii. (2017). *Teroryzm ta propohanda v merezhi*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/9/7082884/> (Last accessed: 19.01.2019).

7. Wallerstein, I. *Typology of Crises in the World-System*. URL: <http://www.jstor.org/stable/40241112> (Last accessed: 19.01.2019).

Стаття надійшла до редакції 13 березня 2019 р.